

TRIPS – ett avtal om patent

Ett av Världshandelsorganisationens mest kontroversiella avtal heter TRIPS och handlar om rättigheter över abstrakta saker som idéer, kunskap eller information, så kallade *immateriella rättigheter*. Avtalet reglerar sådant som patent, copyright och varumärken. TRIPS handlar om att skydda monopol – uppfinnarens rätt att under minst 20 år besluta om all användning av patenterade tekniker och produkter, och rätten att stoppa andra från att ta del av den.

Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights

TRIPS skiljer sig från övriga WTO-avtal genom att det snarare handlar om att skydda monopol än att införa avregleringar. Det berör också mycket mer än bara handel och tullar. Reglerna har stora effekter på flera områden som till exempel medicintillverkning, livsmedelsproduktion och miljö. Dessutom handlar det om viktiga etiska frågor som om man kan ta patent på liv, om rätten till traditionell kunskap, och om vilka som ska dra nytta av forskning.

Patent

Patent innebär ett monopol för den som innehar rätten till en idé eller kunskap. Ett patent kan ge uppfinnaren upp till 20 års ensamrätt till en uppfinning. Den absoluta majoriteten av alla patent ägs idag av företag från rika länder, till exempel 90% av alla läkemedelspatent. Patentlagstiftningen har tidigare varit nationell. De rika länderna byggde en del av sin utveckling på att ”stjäla” uppfinningar och kunskap från varandra, men de, och framför allt de stora företagen i Nord, har idag intresse av att stärka patentskyddet.

Läkemedel

Enligt TRIPS måste alla länder ge 20-åriga patent på läkemedel och begränsa rätten för andra att producera och exportera läkemedelskopior. Patent på läkemedel är något relativt nytt. Det var inte förrän på 1970-talet som Sverige införde sådana rättigheter. Med TRIPS-avtalet infördes i princip

de strikta regler som utvecklats i de rika länderna för alla WTO-medlemmar. Vissa tidsfrister och övergångsbestämmelser tilläts för utvecklingsländer, men ungefär 50 länder som tidigare inte haft patent tvingades införa sådana. I takt med att utvecklingsländerna ska genomföra TRIPS riskerar tillgången på billigare livräddande mediciner runt om i världen att minska avsevärt. Därmed hamnar patentskyddet i konflikt med skyddet av folkhälsan.

Förhandlingarna idag gäller hur man kan och bör tolka TRIPS-avtalet. Vid ministermötet i Doha antogs en deklaration som sade att TRIPS-avtalet inte får stå i vägen för skyddet av folkhälsan. Lösningen på hur fattiga länder ska kunna förhindra att TRIPS-reglerna står i vägen för skyddet av folkhälsan blev klar 2003, men många kritiker menar att det kommer vara alltför krångligt och kostsamt för de fattigaste länderna att utnyttja denna möjlighet.

Vem kan äga liv?

Ett annat kontroversiellt område är patent på levande organismer och genetiskt material. Gränserna för dessa patent är oklara. Mest omdiskuterad är artikel 27. 3 b. Där finns möjligheten att ta patent på liv, vilket många u-länder motsätter sig. En grupp afrikanska länder har föreslagit att man ska klargöra att växter och djur, delar därav, mikroorganismer och naturliga processer inte ska vara möjligt att ta patent på. Det förekommer även fall där företag söker patent på levande organismer eller genetiskt

material utan att erkänna eller ersätta den ursprungliga ägaren till materialet eller den traditionella kunskap som ligger till grund för utvecklandet av produkten. Detta kallas biostöld (biopiracy), och är ett problem som TRIPS inte förhindrar.

Rätten till hälsa och mat

FN-kommissionen för mänskliga rättigheter har konstaterat att de finns flera existerande eller möjliga konflikter mellan TRIPS och FNs konventioner om de mänskliga rättigheterna. Avtalet kan till exempel leda till en begränsning i tillgången till livsnödvändiga mediciner. För oss i den rika delen av världen kan det innebära att våra mediciner blir dyrare, i andra delar av världen kan det betyda att människor dör. Enligt FNs konventioner om de mänskliga rättigheterna har människor rätt till fysisk och psykisk hälsa inklusive rätten till vård och läkemedel.

Patentsystemet bidrar också till att växtförädlingsarbetet koncentreras till ett fåtal transnationella företag, som framför allt satsar på de stora kommersiella grödorna. Om utsädet är patenterat har bönderna inte rätt att använda det utan att betala till patentinnehavaren. I takt med att allt fler utsäden skyddas genom TRIPS hotas böndernas rätt att spara, byta eller sälja sina fröer. Därmed hotas rätten till mat.

Behov av förändring

Det starka patentskydd som finns i TRIPS gör att forskningen riskerar att alltmer privatiseras, mot att tidigare i hög grad varit offentlig och fritt tillgänglig. Den styrs allt mer mot vinstgivande nya produkter och användningen kringskärs av patenten.

Visst patentskydd accepteras av alla men kritiken från länder i Syd går ut på att TRIPS hämmar den egna utvecklingen. Många u-länder var emot att TRIPS överhuvudtaget skulle införas i WTO.

I själva förhandlingarna om avtalet deltog endast ett fåtal u-länder. Under de senaste åren har däremot många u-länder deltagit aktivt i förhandlingarna och diskussionerna kring TRIPS, och lagt fram förslag för hur man kan förändra TRIPS-avtalet.

De afrikanska länderna lade redan 1999 fram ett förslag till revidering av TRIPS som stöddes av många andra länder i Syd liksom av folkrörelser världen över. Förslaget innebar bland annat krav på ett stopp för patent på liv, och att TRIPS måste anpassas till FNs konvention om biologisk mångfald. Ett nytt förslag har lagts fram år 2003 men ännu har frågan inte diskuterats i WTO. I grunden handlar diskussionerna kring TRIPS-avtalet om hur man balanserar de högteknologiska företagens behov mot utvecklingsmöjligheterna för hela mänskligheten.

Lästips

TRIPS – vad betyder WTOs patentavtal för de fattiga ländernas människor och miljö? Globala Studier nr 10 2002, Marie Byström och Peter Einarsson. Går att beställa från Diakonia.

Mer information om WTO finner du här:

www.wto.org	WTOs hemsida
www.tradeobservatory.org	Trade Observatory
www.diakonia.se	Diakonia
www.forumsyd.se	Forum Syd
www.christian-aid.co.uk	Christian Aid